

superficialii

**EFFECTELE
INTERNETULUI
ASUPRA
CREIERULUI
UMAN**

Traducere din engleză de
Dan Crâciun

nicholas carr

Cuprins

Cuvântul traducătorului	11
Prolog	
Câinele de pază și hoțul	17
1. Eu și HAL	23
2. Cările vitale	39
O digrestiune	
Ce găndește creierul atunci când se găndește pe sine	63
3. Instrumentele mintii	67
4. Aprofundarea paginii	91
O digrestiune	
Despre Lee de Forest și ultimitorul său Audion	115
5. Un medium de cea mai generală natură	119
6. Imaginea veridică a unei cărți	141
7. Creierul jonglerului	161
O digrestiune	
Despre florabilitatea scorurilor IQ	197
8. Biserica Google	203
9. Căutare, amintire	239
O digrestiune	
Despre scrierea acestelui cărți	263

10. Un lucru ce seamănă cu mine	267
Eptilog	
Elemente umane	295
Postfață la ediția broșată	297
Note	303
Lecturi suplimentare	345
Mulțumiri	351

Prolog

Câinele de pază și hoțul

In 1964, pe când The Beatles lansau invazia lor pe undele radio americane, Marshall McLuhan publica *Understanding Media: The Extensions of Man* și se transforma dintr-un universitar obscur într-un star. Oraculăra, aforistică și seducătoare, cartea era un produs perfect al anilor șaptezeci, de-acum îndepărtatul decentu al escapadelor psihedelice și al expedițiilor pe luna, călătorii spre înăuntru și în afara. *Understanding Media* era în esență o profeție și ceea ce profețea era disoluția mintii întărite. McLuhan declară că „mediiile electrice” ale secolului XX – telefon, radio, film, televiziune – sfărâmau înranda textului asupra gândurilor și a simțurilor. Sinele nostru izolat, fragmentar, înclinații de secole în lectura privată a paginilor tipărite, redevenea lărășii întreg, topindu-se în echivalentul global al unui sat tribal. Ne apropiam de „stimularea tehnologică a conștiinței, când procesul creator de cunoaștere va fi colectiv și corporativ, largit la scară întreagă a societății umane.”¹

Chiar și pe culmile faimei sale, *Understanding Media* a fost o carte mai mult discutată decât citită. Astăzi a devenit o relicvă culturală, rămasă în custodia cursurilor de studii media din universități. Însă McLuhan, deopotrivă actor și cărturar, a fost un maestru al răsucirii frazelor și una dintre ele, desprinsă din paginile cărții, supraviețuiește ca maximă populară: „Mediumul este mesajul”. Ceea ce s-a uitat în repetarea de către noi a acestui aforism enigmatic este că McLuhan nu doar

recunoștea și glorifica forța transformatoare a noilor tehnologii ale comunicării. El rostea totodată un avertisment privind amenințarea pe care o reprezintă această forță – precum și riscul de a fi uituci în fața acelei amenințări. „Tehnologia electrică a pătruns deja în cetate“, scria el, „și noi suntem țepeni, surzi, orbi și muți în fața ciocnirii ei cu tehnologia Gutenberg, pe care și prin care s-a format modul de viață american.“²

McLuhan a înțeles că, ori de câte ori, apare un nou medium, oamenii cad firesc în capcana informației – „conținutul“ – pe care acesta îl transportă. Pe ei îi interesează știrile din ziar, muzica de la radio, programele TV, cuvintele rostite de către persoana de la capătul îndepărtat al liniei telefonice. Oricât de uimitor ar fi, tehnologia mediumului dispare îndărătul a indiferent ce curge prin el – fapte, entertainment, educație, converсаție. Atunci când oamenii încep să dezbată (așa cum o fac întotdeauna) dacă efectele mediumului sunt bune sau rele, ei se înfruntă în legătură cu conținutul. Entuziaștii îl preamăresc; scepticii îl blamează. Termenii disputei au fost în mare măsură aceiași pentru fiecare nou medium informațional, începând cel puțin cu cărțile ieșite din tipărișta lui Gutenberg. Pe bună dreptate, entuziaștii laudă torrentul de conținut nou pe care tehnologia l-a slobozit, văzând în el un semnal de „democratizare“ a culturii. La fel de intemeiat, scepticii condamnă grosolania conținutului, văzându-l ca pe un semnal de „vulgarizare“ a culturii. Edenul îmbelșugat al uneia dintre părți este vastul deșert al celeilalte.

Internetul este ultimul medium care începe această dispută. Ciocnirea dintre entuziaștii și scepticii netului, purtată de-a lungul ultimelor două decenii prin zeci de cărți și articole, prin mii de postări pe bloguri, videoclipuri și podcasturi, s-a polarizat ca-n totdeauna, primii vestind o nouă epocă de aur a accesului și participării, iar cei din urmă deplângând un nou

ev intunecat de mediocritate și narcisism. Dezbaterea a fost importantă – conținutul contează –, însă, deoarece pivotează în jurul ideologiei și gusturilor personale, a ajuns într-o fundătură. Opiniile au devenit extreme, atacurile personale. „Ludditule!”, rânjește disprețitor entuziaștul. „Filistinule!”, scrâșnește scărbit scepticul. „Cassandra!”, „Pollyana!”

Ceea ce le scapă atât entuziaștului, cât și scepticului este ceea ce a văzut McLuhan: anume că, pe termen lung, conținutul unui medium contează mai puțin decât mediumul însuși în influențarea felului în care gândim și acționăm. Ca o fereastră a noastră către lume și către noi însine, un medium popular modelează ceea ce vedem și cum vedem – și, în cele din urmă, dacă îl folosim indeajuns, el schimbă ceea ce și cine suntem, ca indivizi și ca societate. „Efectele tehnologiei nu au loc la nivelul opiniilor și al conceptelor”, scria McLuhan. Mai degrabă, ele modifică „modelele perceptive constant și fără nicio rezistență”.³ Actorul exagerează pentru a-și sublinia ideea, însă ideea rămâne. Mediile își exercită fie magia, fie acțiunea vătămătoare asupra însuși sistemului nervos.

* Luddit: cunoscută după numele fondatorului său, Ned Ludd, mișcarea luddită a fost un șir de proteste, adesea violente, ale muncitorilor din manufacturile textile din Anglia începând cu sfârșitul secolului XVIII și până la începutul Revoluției Industriale. Amentații cu șomajul, textiliiști ludditi s-au împotriva progresului tehnic, distrugând razboatele de țesut mecanice, pe cale de a-l lăsa pe drumuri. Generic, termenul „Luddit” a căpătat semnificația de îns conservator, care se opune violent inovației și avansului tehnic (n.t.).

** Cassandra: în mitologia elină, Cassandra era fiica regelui Priam și a reginei Hecuba din Troia. Vrăjitor de frumusețea ei, zeul Apollo i-a dăruit harul profetiei. Jignit de faptul că fata nu a răspuns tubirii sale, Apollo a blestemat-o să nu-i fie crezute profetiile de către nimici, niciodată. În context, accentul cade pe faptul că majoritatea profetilor Cassandrelor erau de rău augur, anunțând catastrofe și nenorociri. Pollyana: personaj celebru din literatura americană pentru copii, o fetiță caracterizată printr-o atitudine invărtăbilă optimistă față de greutățile și amintinările vieții omenești (n.t.).

Concentrarea noastră asupra conținutului unui medium ne poate obțura privirea în fața acestor efecte profunde. Orbii sau năuciți prin programare, suntem prea ocupați ca să băgăm de seamă ce se petrece în capetele noastre. În cele din urmă, ajungem să pretindem că tehnologia însăși nu contează. Modul în care o folosim contează, ne spunem. Liniștitoare în această *hybris* a ei, implicația este aceea că noi deținem controlul. Tehnologia nu este decât o unealtă, inertă până când o ridicăm de pe jos și iar inertă odată ce o dăm deoparte.

McLuhan a citat o declarație apologetică a lui David Sarnoff, mogulul media care a fost un pionier în radiofonie, la RCA, și în televiziune, la NBC. Într-un discurs ținut la Universitatea Notre Dame, în 1955, Sarnoff a respins criticiile față de mass-media, pe care și-a clădit imperiul și avereia. El a intors reproșul oricărora efecte rele dinspre tehnologiei către ascultători și privitorii: „Suntem prea înclinați să facem din instrumentele tehnologice țapii ispășitorii ai păcatelor celor care le folosesc. Produsele științei moderne nu sunt în ele însele bune sau rele; felul în care sunt folosite e ceea ce determină valoarea lor“. McLuhan a ironizat ideea, mustrându-l pe Sarnoff pentru că vorbea cu „glasul somnambulismului curent“.⁴ Fiecare nou medium, a înțeles McLuhan, ne schimbă. „Reacția noastră convențională față de toate mediile, anume că modul în care sunt utilizate e ceea ce contează, este postura rigidă a idiotului tehnologic“, a scris el. Conținutul unui medium este tocmai „halca gustoasă de carne pe care o aduce hoțul ca să distragă atenția dulăului de pază al mintii“⁵.

Nici măcar McLuhan nu a putut să prevadă ospățul pe care internetul îl-a pus în față: un fel după altul, fiecare mai gustos decât precedentul, abia lăsându-ne o clipită să ne tragem răsuflarea între două înghițituri. Pe măsură ce computerele interconectate s-au micșorat până la dimensiunile unui iPhone

sau BlackBerry, festinul a devenit mobil, accesibil oricând, oriunde. Este la noi acasă, la serviciu, în mașină, în clasă, în poșetă, în buzunar. Chiar și oamenii care au rezerve față de influența în constantă expansiune a netului rareori îngăduie îngrijorării lor să-i împiedice a folosi tehnologia și a se desfășa cu ea. Criticul de film David Thomson observa odată că „îndoielile pot slăbi în fața siguranței mediumului”.⁶ El vorbea despre cinematograf și despre felul în care acesta își proiectează senzațiile și sensibilitățile nu numai pe ecran, ci și asupra noastră, spectatorii captivați și maleabili. Comentariul lui se aplică netului cu și mai mare forță. Ecranul computerului sfârșimă îndoielile noastre cu darurile și înlesnirile sale. Este până într-atât servitorul nostru, încât ar părea o mojicie să băgăm de seamă că el ne este totodată și stăpân.

„Termină, Dave. Vrei să te oprești? Gata, Dave. Nu vrei să închetezi?” Așa îl imploră supercomputerul HAL pe înlocuitorul astronaut Dave Bowman, într-o celebră și ciudată de patrunzătoare scenă din finalul filmului lui Stanley Kubrick, 2001: *O odisee spațială*. Bowman, aproape trimis la moarte în adâncul spațiului de către mașina defectă, deconectează calm, rece și detașat circuitele de memorie care controlează creierul său electronic. „Dave, mintea mea e pe ducă”, spune cu deznăjudecă HAL. „O simt. O simt.”

O simt și eu. În ultimii ani, am avut senzația neplăcută că cineva, sau ceva, a meșterit prin creierul meu, reconfigurând circuitele neuronale și reprogramând memoria. Mintea mea nu e pe ducă – pe cât pot spune –, dar se modifică. Nu mai gândesc aşa cum obișnuiam să o fac. O simt cel mai tare atunci când citesc. Eram obișnuit să-mi pară ușor să mă scufund într-o carte sau într-un articol lung. Mintea mea era prinsă în urzeala narativă sau în meandrele argumentării și-mi petrecem ore în sir cutreierând agale prin lungi fragmente de proză. Rar mi se mai întâmplă. Acum concentrarea mea începe să o ia razna după o pagină sau două. Devin agitat, pierd sirul, încep să caut altceva de făcut. Mereu am senzația că-mi tărâi creierul îndărătnic, forțându-l să revină la text. Lectura profundă, care obișnuia să vină firesc, a devenit un efort.

Cred că știu ce se întâmplă. Timp de mai bine de un deceniu, mi-am petrecut o groază de timp online, căutând,

navigând și câteodată adăugând ceva prin marea bază de date a internetului. Webul a fost un dar divin pentru mine ca scriitor. Documentarea, care odinioară îmi lua zile întregi petrecute între rafturile de cărți sau în sălile de periodice ale bibliotecilor, se poate face astăzi în câteva minute. Câteva căutări pe Google, niște clicuri iuți pe hyperlinkuri, și am intrat în posesia faptului relevant sau a citatului pregnant pe care îl căutam. N-aș putea să-ncep să socotesc câte ore sau galoa-ne de benzină mi-a economisit netul. Fac cea mai mare parte din operațiile bancare și o mulțime de cumpărături online. Îmi folosesc browserul ca să-mi plătesc facturile, să-mi programez întâlnirile, să fac rezervări de bilete de avion sau camere de hotel, să-mi reînnoiesc permisul de conducere, să trimit invitații sau felicitări. Chiar și atunci când nu lucrez, e puțin probabil să nu scormonesc prin hătișurile de date de pe web – citind și scriind e-mailuri, scanând titluri și postări pe bloguri, urmărind updatări pe Facebook, vizionând materiale video, descăr-când muzică sau hoinărind pur și simplu de la un link la alt link, și tot așa.

Netul a devenit mediumul meu bun la toate, canalul celei mai mari părți din informația care se scurge prin ochii și urechile mele în mintea mea. Avantajele accesului imediat la un atât de incredibil de bogat și ușor de inspectat depozit de date sunt numeroase și ele au fost descrise pe larg și ovaționate cum se cuvine. „Google“, spune Heather Pringle, o scriitoare de la revista *Archaeology*, „este o uimitoare binefacere pentru omenire, strângând și concentrând informații și idei care erau cândva atât de împrăștiate prin toată lumea, încât cu greu ar fi putut cineva să profite de pe urma lor.“¹ Potrivit observației lui Clive Thomson de la revista *Wired*, „amintirea perfectă a memoriei de silicon poate fi o enormă binefacere pentru gândire“.²

Binefacerile sunt reale. Însă ele au un preț. După cum sugera McLuhan, mediile nu sunt numai canale de informații. Ele furnizează materia gândirii, dar modeleză, de asemenea, și procesul de gândire. Și ceea ce netul pare să facă este să sfarne în bucătele capacitatea mea de concentrare și de contemplare. Fie că sunt online sau nu, mintea mea se așteaptă acum să primească informații aşa cum le distribuie netul: într-un șuvi rapid de particule. Cândva eram un scufundător în marea de cuvinte. Acum plutesc la suprafață ca unul călare pe un Jet Ski.

Poate că eu sunt o aberație, un caz de excepție. Însă nu pare să fie astfel. Atunci când le spun prietenilor mei despre problemele mele de lectură, mulți spun că suferă de neajunsuri asemănătoare. Cu cât utilizează mai mult netul, cu atât trebuie să se forțeze mai mult ca să rămână concentrați asupra unei scrieri mai lungi. Unii își fac griji din pricina faptului că încep să aibă mintea împrăștiată. Mai mulți dintre bloggerii pe care îi urmăresc menționează și ei fenomenul. Scott Karp, care obișnuia să lucreze la o revistă și care acum scrie un blog despre media online, mărturisește că a încetat cu totul să mai citească din cărți. „La colegiu am studiat pentru o diplomă în literatură și obișnuiam să fiu un avid cititor de cărți“, scrie el. „Ce s-a întâmplat?“ El caută speculativ un răspuns: „Ce-ar fi dacă îmi fac toate lecturile pe web nu atât din cauză că modul în care citesc eu s-a schimbat, adică de dragul comodității, ci pentru că modul în care GÂNDESC s-a schimbat?“

Bruce Friedman, care bloghează despre utilizarea computerelor în medicină, a descris și el modul în care internetul îi modifică deprinderile mentale. „În prezent mi-am pierdut aproape în totalitate capacitatea de a citi și absorbi un articol lung de pe web sau tipărit“, spune el.⁴ Patolog la Universitatea de Medicină din Michigan, Friedman și-a dezvoltat

comentariul într-o conversație telefonică avută cu mine. Gândirea lui, mi-a spus, a dobândit un caracter „staccato“, reflectând felul în care el scană rapid scurte fragmente de text din multe surse online. „Nu mai pot să citesc *Război și pace*“, a recunoscut el. „Mi-am pierdut capacitatea de-a o face. Chiar și o postare pe blog de peste trei sau patru paragrafe e prea mult de înghițit. O citesc în diagonală.“

Philip Davis, doctorand în comunicare la Cornell, care contribuie la blogul Societății de publicații științifice, își amintește de anii 1990, pe când îi arăta unei prietene cum se utilizează un web browser. Spune că era „uimit“ și „chiar enervat“ atunci când femeia se oprea să citească textul de pe site-urile pe care le nimerea la întâmplare. „Nu trebuie să citești pagini de web, clichează doar pe cuvintele hypertextualizate!“, o certă el. Acum, scrie Davis, „citesc mult – sau, cel puțin, ar trebui să citesc o groază, numai că nu o fac. Frunzăresc. Derulez. Am foarte puțină răbdare cu argumentele lungi, elaborate, nuante, chiar dacă ii acuz pe alții că descriu lumea prea simplist“.⁵

Karp, Friedman și Davis – cu toții oameni bine educați și dotați pentru scris – par destul de jenați din pricina declinului facultăților lor de lectură și de concentrare. Având în vedere toate aspectele, spun ei, beneficiile de care au parte folosind netul – acces rapid la o grămadă de informații, instrumente potente de căutare și filtrare, o cale ușoară de a face schimb de opinii cu un auditoriu restrâns, dar interesat – compensează pierderea capacității lor de a sta locului, întorcând paginile unei cărți sau ale unei reviste. Într-un e-mail, Friedman mi-a spus că „nu a fost nicicând mai creator“ decât în ultimul timp și el pune acest fapt pe seama „blogului meu și a capacității de a trece în revistă / scana «tone» de informații de pe web“. Karp a ajuns să credă că a citi o mulțime de fragmente online,

scurte și legate, este o cale mai eficientă de a-și lărgi mintea decât a citi „cărți de 250 de pagini“, deși, spune el, „încă nu putem recunoaște superioritatea acestui proces interconectat de gândire, deoarece îl măsurăm în raport cu vechiul nostru proces de gândire liniară“.⁶ După cum meditează Davis, „poate că internetul m-a făcut un cititor mai puțin răbdător, dar cred că în multe privințe m-a făcut mai deștept. Mai multe conexiuni cu documente, artefacte și oameni înseamnă mai multe influențe exterioare asupra gândirii mele și, astfel, asupra scrierii mele.“⁷ Toți trei știu că au sacrificat ceva important, însă nu s-ar mai întoarce la felul în care stăteau lucrurile odinioară.

Pentru unii oameni, însăși ideea de a citi o carte a ajuns să pară demodată, chiar un pic neghioabă – ca și cum ți-ai coase de unul singur cămașile ori ți-ai căsăpi tu însuți bucata de carne. „Eu nu citesc cărți“, spune Joe O’Shea, fost președinte al studențimii de la Universitatea de Stat din Florida și beneficiar, în 2008, al unei burse Rhodes. „Mă duc pe Google și pot să înghit rapid informații relevante.“ Licențiat în filosofie, O’Shea nu vede niciun motiv să brâzdeze capitole de text când îți ia un minut sau două să culegi fragmentele pertinente folosind Google Book Search. „Să stai pe scaun și să treci printr-o carte din scoarță în scoarță nu are sens“, spune el. „Nu este o bună folosire a timpului meu, de vreme ce pot să obțin toată informația de care am nevoie mai repede prin intermediul webului.“ De îndată ce înveți să fii „un vânător îscusit“ online, susține el, cărțile devin de prisos.⁸

O’Shea pare să fie mai degrabă regula decât excepția. În 2008, un grup de cercetare și consultanță, numit nGenera, a lansat un studiu privind efectele internetului asupra tinerilor. Compania a interviewat vreo șase mii de membri ai ceea ce ea numește „Generația Net“ – puști care au crescut folosind

webul. „Imersiunea digitală”, scria cercetătorul-șef, „a afectat chiar și modul în care ei absorb informația. Ei nu citesc neapărat o pagină de la stânga la dreapta sau de sus în jos. Mai curând s-ar putea să dea rotocoale cu privirea, explorând informația utilă care îi interesează”.⁹ Într-o discuție la o reuniune recentă a celor din Phi Beta Kappa, profesoara Katherine Hayles de la Duke University mărturisea: „Nu-i mai pot face pe studenții mei să citească volume întregi”.¹⁰ Hayles predă limba engleză; studenții despre care vorbește sunt studenți la Litere.

Oamenii utilizează internetul în tot felul de modalități. Unii caută cu înflăcărare, când nu de-a dreptul compulsiv, să adopte cele mai noi tehnologii. Au conturi la o duzină sau mai multe servicii online și sunt abonați la numeroase surse de informații. Intră pe bloguri și fac taguri, scriu text sau twitturi. Alții nu țin atât de mult să fie ultimul răcnet, dar, cu toate astea, sunt aproape tot timpul online, tastând de zor la desktop, laptop sau pe telefonul mobil. Netul a devenit esențial pentru munca, școala sau viața lor socială și, adesea, pentru toate trei. Alții se conectează numai de câteva ori pe zi – ca să-și verifice căsuța de e-mail, să urmărească o știre de presă, ca să se documenteze asupra unui subiect ce prezintă interes pentru ei ori ca să facă ceva cumpărături. Și există, firește, mulți oameni care nu utilizează internetul deloc, fie din cauză că nu-și pot permite, fie pentru că nu vor. E limpede totuși că pentru, societate în ansamblu, netul a devenit, în cei numai douăzeci de ani de când programatorul Tim Berners-Lee a scris codul pentru World Wide Web, mediumul predilect de comunicare și informare. Amploarea utilizării sale este fără precedent, chiar față de standardele mass-media din secolul XX. Amploarea influenței sale este la fel de mare. De bunăvoie sau din necesitate, am adoptat modul fără pereche de rapid al netului de colectare și distribuție a informației.

Se pare că am ajuns, aşa cum McLuhan spunea că o vom face, într-un punct critic al istoriei noastre intelectuale și culturale, un moment de tranziție între două moduri de gândire foarte diferite. Ceea ce oferim la schimb cu bogățiile netului – și numai un cusrugiu ar refuza să vadă aceste bogății – este ceea ce Karp numește „vechiul nostru proces de gândire liniară“. Calmă, concentrată, netulburată, mintea liniară este dată la o parte de un nou gen de minte, care dorește și are nevoie să primească și să distribuie informații în explozii scurte, izolate, uneori suprapuse – cu cât mai rapid, cu atât mai bine. John Battelle, cândva editorialist și profesor de jurnalism, care conduce în prezent un consorțiu de publicitate online, descrie frisonul intelectual pe care îl simte atunci când hoinărește prin paginile de web: „Când fac bricolaj în timp real de câteva ore, «simt» cum creierul mi se luminează, «simt» că devin mai deștept.“¹¹ Cei mai mulți dintre noi am avut experiența unor senzații asemănătoare în timp ce eram online. Sentimentele ne intoxica – în aşa măsură încât ne distrag atenția de la consecințele cognitive mai adânci ale netului.

În decursul ultimelor cinci secole, de când tiparița lui Gutenberg a făcut din cititul cărților o preocupare populară, mintea liniară, literară s-a aflat în centrul artei, științei și societății. Pe cât de suplă, pe atât de subtilă a fost mintea imaginativă a Renașterii, mintea rațională a Iluminismului, mintea inventivă a Revoluției Industriale și chiar mintea subversivă a Modernismului. Curând ar putea să fie mintea zilei de ieri.

Computerul HAL 9000 s-a născut sau „a devenit operațional“, după cum însuși HAL a spus-o cu modestie, pe 12 ianuarie 1992, într-o fabrică de computere din Urbana, Illinois. Eu m-am născut cu exact treizeci și trei de ani mai devreme, în